

הרב ישראל רוזן

הדלקת גז ביום-טוב בכיריים הדישות

בשנים האחרונות צפות ועולות על שלחן רבנן ותלמידיהן שאלות הקשורות בשימוש בכיריים חדישות ביום-טוב. כידוע, בישול לצורך אוכל נפש הותר ביום-טוב, ובלבד שידליקו את האש מלהבה דולקת. בכיריים מודרניות ההדלקה (ההצתה) כרוכה בפעולות חשמליות, שהן נושא מאמרנו.

א. הצתה חשמלית

לית מאן דפליג שהצתה חשמלית של להבות הגז אסורה ביום-טוב. ההצתה נעשית על ידי לחיצת האדם על הכפתור בפאנל, בלי גפרור ובלי מצת חיצוני. לחיצה זו היא סגירת מעגל חשמלי ישיר המייצר ניצוצות (כמו במצת 'אקדח'). כאשר הניצוץ 'פוגש' את הגז, הוא מדליקו. אמנם 'ניצוצות אין בהם ממש', אך בנידון דידן, לכולי עלמא יש סגירת מעגל חשמלי המייצר את הניצוץ, ופעולה זו אסורה ביום-טוב, ככל הפעלת מכשיר חשמלי אחר. יתר על כן, בכיריים המצוידות בהצתה חשמלית, אין אפשרות להדליק את הלהבה על ידי גפרור. סיבוב הכפתור לפתיחת זרימת הגז הוא כבר ההפעלה החשמלית. הדרך היחידה להדליק את הלהבה בלי הפעלה חשמלית היא להוציא את התקע מהשקע בערב יום-טוב, וכך התנור והכיריים שעל גביו מנותקים מן המתח החשמלי כליל. מכיוון שכיריים כאלו נפוצות רק בשנים האחרונות, אנשים רבים אינם מודעים לכך. אנו מציעים לפרסם בכלי התקשורת תזכורת לכך, כפי שנוהגים לפרסם תזכורות לעירוב תבשילין, למשל, כאשר יום-טוב סמוך לשבת.

ב. שסתום בטיחות

בכיריים החדשות המחויבות כיום על פי התקן, מותקן שסתום ביטחון שמטרתו לסגור את ברז הגז, במקרה שהלהבה כבתה.

1. ראו רע"ב, משנה שבת פ"ג מ"ו. הוא משתמש בביטוי זה לעניין 'מוקצה וביטול כלי מהיכנו', ולא להיתר הבערה ביום-טוב. וראו גם שו"ת יביע אומר, ח"א או"ח סי' כא אות יא, לעניין כיבוי בשבת ניצוצות שנפלו.

וזה מעשהו;

כידוע, המדליק להבת גז לוחץ פנימה את הכפתור הקבוע בפאנל הכיריים, ומאפשר זרימת גז לראש המבער. פעולה זו היא בעצם פתיחה ידנית של שסתום קפיצי, באמצעות דחיפה שדוחף האדם. בצידוד החדש, התקני, מותקן חיישן חום דו-מתכתי ליד כל אחת מן הלהבות שבכיריים. לחיישן זה תכונה פיסיקאלית לייצר זרם חשמלי זעיר, הנוצר מחמת חימום שתי המתכות השונות זו מזו הקבועות בו. שתי מתכות שונות המתחממות יחדיו, יוצרות מתח חשמלי זעיר ביניהן. עצמת מתח זעירה זו, דיה כדי לייצר מגנט (אלקטרומגנט) המחזיק בכוחו המגנטי ('סולנואיד') את השסתום במצב 'פתוח', כנגד הקפיץ השואף לסוגרו בכל עת. הוי אומר: כל עוד הלהבה דולקת - החיישן מתחמם ומייצר מתח עצמי, המחזיק את שסתום הגז במצב פתוח. אם הלהבה כבתה, החיישן מתקרר, ולאחר כחמש שניות (!) הוא מפסיק לייצר חשמל, שהרי שוב איננו חם. בהעדר הכוח החשמלי הנצרך להחזקת השסתום פתוח, הוא נסגר בכוח הקפיץ, וזרימת הגז מופסקת.

נשאלת אפוא השאלה: האם יש בעיה הלכתית בעצם הבערת הלהבה (על ידי אש דולקת), שהרי בפעולת ההבערה האדם גם מחמם את החיישן, וזה מייצר כוח חשמלי זעיר המחזיק את השסתום פתוח. תוצאה זו היא בוודאי בגדר 'ניחא ליה' לאדם, שהרי אלמלא הכוח החשמלי המשאיר את הברז פתוח - זרימת הגז הייתה נפסקת והלהבה הייתה נכבית.

האם יש כאן איסור 'בונה', 'מכה בפטיש' או 'מוליד זרם', שהם האיסורים שדנו בהם בנוגע להפעלת כל מכשיר חשמלי?

ג. נימוקים להתיר את הבערה בכיריים עם שסתום בטיחות

1. התוצאה היא רק 'המשכיות'

ראשית, יש להשקיף על הנושא מצד התוצאה, דהיינו הישארות הברז - השסתום פתוח,

ולא מצד עצם פתיחתו. את הפתיחה עושה האדם בדרך מכנית, של לחיצה על הכפתור, ובכך אין כל בעיה ביום-טוב. לאחר שכבר הברז פתוח, אזי אם האדם ירפה מלחיצתו, יישאר הברז פתוח על ידי הכוח החשמלי שנוצר בשל חימום החיישן. כוח חשמלי זה אינו עושה דבר חדש שהאדם מעוניין בו, אלא רק **שומר על המצב הקיים**, והסתתם נשאר על עמדו ואינו נסגר. יש מקום לטעון שתוצאה כזו - שאין בה יצירת מצב חדש אלא רק המשכיות ושמירה על מצב קיים - איננה בגדר 'בונה', 'מכה בפטיש' או 'מוליד', שמשמעותם היא תמיד יצירת דבר חדש, ולא שמירת מצב קיים.

ב'תחומין' כרך כז, פרסמתי מאמר ושמו 'המשכת מצב במלאכות שבת', ובו פירטתי את הטענה העקרונית הנ"ל, התקפה לכמה וכמה מלאכות שבת. מקור העניין במלאכת צידה, שנאמר לגביה שמותר לסגור דלת שכבר חיה ניצודת בו קודם לכן. כך שנינו במשנה (שבת ק"ב):

ישב הראשון על הפתח ומילאהו ובא השני וישב לצידו, אעפ"י שעמד הראשון והלך לו, הראשון חייב והשני פטור. הא למה זה דומה? לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו.

ובגמרא (ק"ז ע"א) נאמר כי השני פטור, ומותר לכתחילה לעשות כן. במשנה נוספת (שבת קנ"ב) נאמר לעניין מלאכת בונה: 'קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה, **לא שתעלה אלא שלא תוסיף**'. וראו במאמרי (שם) הוכחות ממלאכות נוספות.

עיקרון זה גם מפורסם להיתר הלכה למעשה, בנוגע להסתת פנים בשעון שבת לכיוון של שמירת המצב הנוכחי והארכתו. אין בכך משום יצירת דבר חדש, ולכן אין זה 'בונה', 'מכה בפטיש' או 'מוליד'. כך נפסק ב'שמירת שבת כהלכתה' (פי"ג סעי' כה), בשם הר"ע יוסף והרש"ז אורבך:

שעון-שבת שהיה מכוון מבעוד יום להפסיק את זרם החשמל בשעה מסויימת, מותר לעשות בשבת את הדרוש כדי שיפסיק בשעה מאוחרת יותר. אבל אסור להביא לידי כך שיפסיק את זרם החשמל בשעה מוקדמת יותר. וכן אם היה השעון מכוון לחבר את זרם החשמל בשעה מסויימת, מותר לעשות כדי שיחבר את הזרם מאוחר יותר, אך לא כדי שיחברו מוקדם יותר.

כאן המקום להעיר כי החזו"א (או"ח סי' לב ס"ק ב) והר"מ אליהו ('אור תורה', ניסן תשנ"ד) אסרו להאריך מצב קיים בשעון שבת, אך לא בגלל התארכות המצב הקיים, אלא לדעתם עצם הסתת הזיז היא מעין 'תקיעה', ו'תיקון מנא'. לענ"ד, גם לשיטתם יש לחלק בין שעוני השבת בימינו, שבהם רק משנים את מיקום הפנים ואין עוקרים אותם ממקומם, לבין שעוני 'הדור הקודם' שבהם היו שולפים את הפין או את הבורג, וחוזרים וקובעים אותו במקום חדש. וגם בהם התיר הרש"ז אורבך, כי 'עיקר הכיבוי מעולם לא נסתלק' ('שמירת שבת כהלכתה, שם הערה ק).

2. פעולת האדם היא 'גרמא בפסיק רישא דרבנן'

גם אם נשקיף על הנושא מנקודת המבט של פעולת האדם שגרמה לחימום החיישן, ועל ידי כך יצרה כוח חשמלי - נראה לי שיש מקום להתיר, בצירוף הטעמים דלהלן: המדליק את הלהבה מתכוון להבערה ולבישול המזון, ואינו מתכוון לחימום החיישן וליצירת הכוח החשמלי. אמנם תוצאה זו היא פעולת לוואי, שהיא בגדר פסיק-רישא דניחא ליה, אך ידוע כי לדעות רבות, פעולה חשמלית שאין בה תייל לוחט ('גחלת של מתכת') אינה אסורה מדאורייתא אלא מדרבנן בלבד, ורבים מקילים בפסיק רישא דרבנן. והנה, יצירת הכוח החשמלי היא רק בדרך 'גרמא', מנקודת המבט של פעולת האדם. יצירת הכוח החשמלי היא תהליך פיסיקלי, הקשור בתכונת היווצרות כוח חשמלי כאשר שתי מתכות שונות התחממו יחדיו, ובשל טיבן יש ביניהם הפרש מתח - הוא הפוטנציאל החשמלי. גם אם נקבע להלכה ש'אשו משום חציו', היינו דווקא יצירת האש עצמה, אך התחממות המתכות מחמת הבערת להבה בידי האדם, ויצירת החשמל הנמשכת מכך, אינם 'חציו' אלא 'גרמא' בלבד.

כאן המקום לומר כלל עקרוני: כל תוצאה הבאה משינוי טמפרטורה, והאדם רק גרם לשינוי זה במעשיו, לעולם התוצאה היא פעולת עקיפין הנחשבת 'גרמא'. לכן למשל מותר לפתוח מקרר בשבת, וכן ליהנות ממזגן. כל התוצאות של שינוי הטמפרטורה, אינן מיידיות, על אתר, כמו בהדלקת מתג וכדומה, אלא הן באות תמיד לאחר זמן, כאשר הטמפרטורה אכן משתנה. גם אם אין מתירים 'גרמא' לכתחילה אלא רק במקום הפסד מרובה, הנה במלאכת 'מוליד', שלדעת רבים היא-היא איסור ההפעלה החשמלית בשבת - מתירים 'גרמא'. שהרי שינוי לעניין 'מוליד', שאין איסור אם הדבר נעשה ממילא, ומותר לכתחילה לעשות דבר כזה (שבת נא ע"ב):

אין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש.

הטעם לכך הוא שאינו מוליד מים במישרין, אלא בעקיפין, ומלאכת מוליד הגדרתה היא הולדה רק במישרין.

3. צורך יום-טוב ועונג יום-טוב

עוד יש להוסיף כי מדובר בצורך יום טוב ובעונג יום טוב, ובעניין הנוגע לאוכל נפש. אמנם כל אלו אין בהם כדי להתיר מלאכה מובהקת ביום טוב, אך יש בהם כדי להצטרף להיתרא, לטעמים האחרים שהוזכרו. נוסף על כך, כבר כתבנו שמדובר בשסתום בטיחות הנדרש על פי התקנות, ואין דרך לפרקו או לעוקפו. בתחומין כרך לא, פורסם מאמר של ר' יצחק ברט (מחברי המערכת) בנושא זה של שימוש בכירת גז המצוידת בשסתום בטיחות ביום-טוב. להלן מסקנותיו העיקריות, הנובעות בעיקר מהיתר אוכל נפש ביום-טוב:

לדעת הרמ"א, מכשירי אוכל נפש שאי אפשר היה לעשותם מערב יום-טוב - מותר לעשותם ביום טוב. בהבנת שיטת השו"ע נחלקו האחרונים, והבחינו בצורות שונות בין מכשירי אוכל נפש שמותר לעשותם ביו"ט אם אי אפשר היה לעשותם מערב יום טוב לבין מכשירי אוכל נפש שאף במצב זה אסור לעשותם ביו"ט.

מכשירי אוכל נפש שניתן לעשותם מערב יום טוב, אולם הדבר כרוך בהפסד מרובה - נחשבים כמכשירי אוכל נפש שלא ניתן היה לעשותם מערב יום טוב. היתר זה איננו מתבסס כלל על קולות הנוגעות לפעילות האדם הגורמת לתוצאות של יצירת חשמל. לכן היתר זה הוא 'לכתחילה'.

ד. האם הצתת האש בכיריים חדישות היא 'גרמא'

במאמרו הנזכר לעיל של ר' יצחק ברט (בתחומין לא), הוא טוען שאין לראות בהבערת האש המפעילה את מנגנון הבטיחות 'גרמא'. ואלו דבריו:

לענ"ד, קשה לומר שסגירת המעגל היא גרמא, שהרי אין הפרש זמן משמעותי בין פעולת האדם (הבערת האש) לבין סגירת המעגל. ועוד, הדרך הרגילה לסגירת המעגל החשמלי היא באמצעות הבערת האש, וכבר כתב הרש"ז אורבך שגרמא מותרת בשבת רק בצירוף שינוי כלשהו, ומעין הדלקת הנורה במקרה באמצעות פתיחת הדלת שאיננה נחשבת לגרמא (ראו: שו"ת מנחת-שלמה ח"ב סי' כה אות א; שם סי' כו אות ו; מאורי-אש עמ' 144). מאותה סיבה, קשה גם לראות בזה פסיק-רישא, ומעין מה שכתב הרש"ז אורבך על הדלקת הנורה שבמקרה, 'הרי זה חשיב כעושה בבת אחת שתי פעולות - פותח דלת וגם לוחץ ממש על כפתור שמדליק נורה' (שו"ת מנחת-שלמה ח"א סי' צא אות ט).

והנה תשובתי על דבריו: ראשית, עוברות כמה שניות עד ל'היתפסות' ברז הגז על ידי הסולנואיד החשמלי, וזהו זמן מספיק הנחשב ל'גרמא'. במכון צומת אנו נאלצים לעתים לצמצם את זמן ההמתנה עד לתוצאה, לפעמים לשלוש שניות. הגדרנו לעצמנו כי די בהמתנת 'לאחר כדי דיבור', כדי שייחשב 'אחר כך'. ובעיקר, לא משך זמן ההמתנה עד לתוצאה הוא הקובע, אלא השאלה האם התוצאה מתרחשת בעקיפין ממעשה האדם. אם האדם מקרב מתכת לאש וזו מתחממת מאליה, וכשהמפרטורה עולה - מתרחשת תוצאה כלשהי - היא נחשבת ל'גרמא' ביחס לפעולת האדם הראשונית. ההשוואה להדלקת הנורה במקרה אינה נכונה, שכן פתיחת דלת המקרר על ידי האדם משחררת מתג ומדליקה נורה, וזו פעולה ישירה ו'בידיים' ואין בה אפילו 'ריח גרמא'. לעומת זאת, בנדוננו יש תהליך פיסיקלי שאיננו נעשה על ידי האדם אלא בגרמתו. ודעת לנכון נקל.

ה. מסקנה

יש להתיר הבערת כירי גז חדישות ביום-טוב, על ידי 'אש מאש' ולא בהצתה החשמלית. זאת למרות שהבערת האש בידי האדם יוצרת כוח חשמלי המפעיל את התקן שסתום הביטחון.

לקראת חגי תשרי תשע"א העליתי את הדברים לפני ארבעה פוסקים חשובים, והסכימו להיתרא. הפוסקים הלא המה הרב יהושע נויבירט זצ"ל, ולהבחל"ח הרב זלמן-נחמיה גולדברג, הרב אשר וייס והרב אביגדור נבנצל.